

*Наталія Богданець-Білокаленко
(Київ, Україна)*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПЕРСОНАЛІЇ

(на прикладі Я. Чепіги)

У дослідженні персоналії та її спадщини необхідно спиратися на концептуально важливі загальнонаукові гносеологічні принципи історизму, об'єктивності, поєднання логічного та історичного, системності. Так, принцип історизму покладений в основу вивчення сучасного стану досліджуваного об'єкта (історико-педагогічний процес кінця ХІХ – початку ХХ ст. та постать Я.Ф.Чепіги.), визначення його розвитку, змін періодів, етапів. Принцип об'єктивності сприяє усебічному врахуванню чинників та позитивних і негативних умов, суспільно-педагогічних причин, змісту і результатів діяльності Я. Чепіги. Принцип поєднання логічного та історичного забезпечить висвітлення фактів, які відтворюють історичний процес розвитку освіти, школи і навчання в Україні першої третини ХХ століття у поєднанні з творчою діяльністю Я. Чепіги. Принцип системності допоможе з'ясувати та вивчити етапи становлення вченого у контексті ідеї національної школи, що було одним з головних аспектів науково-педагогічного спрямування Я. Чепіги.

Розв'язанню завдань, поставлених у дослідженні персоналії, сприятиме комплекс теоретичних підходів та методів історико-педагогічного напрямку, що доповнюють один одного, застосовуються частково чи повністю. Використання у дослідженні хронологічного підходу дає змогу простежити й обґрунтувати послідовність та взаємозв'язок етапів розвитку ідей Я. Чепіги на тлі соціально-історичних та культурно-освітніх процесів в Україні кінця ХІХ першої третини ХХ століття. Для визначення основних періодів життя і діяльності головної постаті, його внеску в розбудову школи, освіти і науки використовується персоналістично-біографічний підхід. В історії педагогіки біографічний підхід має аргументованість аналізу літературних джерел, епістолярії, спогадів на основі біографії особистості. Саме біографічний підхід з'ясовує неординарні події та факти, за якими можна вивчити закономірності відтворення головної суті творчості особистості, її самобутності та історико-соціальної зумовленості

самореалізації. Наукова біографія персоналії містить насамперед описання основних етапів життєвого шляху, аналіз часу, в який жила і творила конкретна людина, характеристику оточення, процес розвитку і формування педагогічних, громадянських поглядів. За таким підходом розглянуто взаємодію соціального, духовного та предметного в аспекті життєдіяльності Я. Ф. Чепіги.

Найбільше значення в розгляді педагогічної персоналії має парадигмальний підхід, який, на думку О.Сухомлинської, «нині широко декларується і починає потроху використовуватися в дослідженнях. Він дає змогу розглянути логіку розвитку ідей певного педагога з позицій самої науки, її внутрішньої динаміки, з погляду виникнення і трансформації різних ідей, положень, постулатів, вироблених членом або членами окремої науково-педагогічної спільноти, що діяла в певний час і в певному просторі» [3, 46]. Згаданий підхід допоможе історіографічному висвітленню ролі феномену особистості Я. Ф. Чепіги та її впливу на національну ідею школи та освіти в цілому.

На думку О. Сухомлинської, дослідження педагогічної персоналії буде недостатнім без використання синергетичного підходу, що спонукає до пояснень наукових ідей, понять не тільки за педагогічними фактами, а й різноманітними нелінійними зв'язками між теоріями. В його контексті самореалізація розглядається як спонтанний процес. Переплітається і взаємодіє предметне, соціальне і духовне поле особистості [3, 45].

Окрім підходів, з проблемою історико-педагогічного пошуку співвідносяться загальні (історико-структурний, конструктивно-генетичний, порівняльно-зіставний або історико-компаративістський) та конкретні методи дослідження. Зокрема – аналіз і синтез для визначення вихідних положень дисертації (об'єкт, предмет, мета, завдання). Для здійснення історіографічного аспекту дослідження використано історико-генетичний метод, що дає змогу здійснити пошук, структурування та аналіз науково-педагогічної літератури на початку ХХ століття сучасниками Я. Чепіги та наприкінці ХХ століття дослідниками його життєдіяльності. Історико-структурний метод сприяє розробці структури дослідження, визначенню етапів освітньо-культурної і педагогічної діяльності Я. Чепіги. Конструктивно-генетичний метод

застосовується для виявлення генезису родинних, національних зв'язків та їх впливу на формування феномену особистості Я.Ф. Чепіги; для наукового обґрунтування напрямів та визначення періодизації науково-педагогічної діяльності вченого в окреслений у дослідженні період. З метою порівняння поглядів певної групи вчених, просвітителів з поглядами Я.Ф. Чепіги як відбиття епохи, творцем якої він був, використовується порівняльно-зіставний метод. Поєднання конкретно-пошукового методу та історико-генетичного допоможе простежити історіографічний аспект феномену особистості вченого Я.Ф. Чепіги та його спадщини в ретроспекції у науковій літературі дослідників сучасності, аналіз якої спонукав до синтезу, систематизації та класифікації фактів і матеріалів доробку Я.Ф. Чепіги з метою актуалізації та практичного втілення. Загальні вимоги дослідження зумовили обрання методу моделювання, за допомогою якого буде обґрунтовано теоретико-практичну модель застосування творчої спадщини Я.Ф. Чепіги в навчанні та вихованні в сучасній системі освіти України.

Кожний видатний діяч неминуче перебуває в певному соціально-історичному зв'язку, в контексті певних відносин із соціально-економічними науковими, культурно-просвітницькими устремліннями так чи так змушений був підпорядковуватися вимогам навчального суспільства, загальним вимогам науки, соціально-економічного, культурного, політичного середовища.

Одним із методологічних аспектів дослідження виступає концепт взаємозв'язку національного і загальнолюдського, що зумовлює світоглядну парадигму особистості, зміст її діяльності, відповідно до політично-економічних та соціально-культурних явищ. Саме тому в спектрі дослідження постає проблема аналізу педагогічної спадщини Я. Ф. Чепіги як зразка культурно-просвітницької діяльності та становлення національної школи.

На основі конструктивно-генетичного методу дослідження можна прослідкувати процес пошуку педагогом Я. Чепігою новітніх способів актуалізації всього найкращого у психолого-педагогічній науці тих часів. Зазначимо, стосовно нашої персоналії і окресленого часового проміжку, що у 20-30 рр. ХХ ст. в освіті з'явився новий педагогічний напрям – педологія. Це

ґрунтовне об'єднання знань про дитину, її вікових особливостей з раннього дитинства до пристосування її в соціальному середовищі. Я. Ф. Чепіга надавав надзвичайно важливого значення розвитку педології – науки про дитину.

Конструктивно-генетичний метод дослідження спонукає нас до розкриття поступового сходження Я. Чепіги до цілісної завершеності пошуків у загальній освітньо-виховній системі протягом періодів становлення його особистісних поглядів у педагогічній науці. Можемо стверджувати, що вся діалектика цілей і завдань педагога-вченого Я. Чепіги зумовлена переважно специфікою української ментальності. Виховні засади вченого ґрунтувалися на принципах народності, демократизму, природовідповідності дитини. Головною тезою було: на основі фізичної та духовної гармонії зберегти природну сутність людини.

Провідними методами було обрано класифікацію та систематизацію науково-педагогічних видань та архівних джерел. Це допоможе нам представити більш повно педагогічні погляди та наукову діяльність Я. Чепіги в єдності та цілісності, в конкретній спрямованості та практичному призначенні в контексті провідних ідей педагогів-просвітників епохи, в яку жив і творив учений.

Без наукового аналізу і творчого використання педагогічної спадщини Я. Ф. Чепіги та інших гуманістів-педагогів, учених минулого неможливе успішне розв'язання освітньо-педагогічних проблем сучасності.

Підсумовуючи вище сказане, узагальнюємо положення про те, що методологія дослідження обраної теми побудована на визначенні теоретичного та практичного значення педагогічної спадщини Я. Ф. Чепіги. А також методологія прогнозує вивчення умов практичного використання науково-педагогічних ідей та концептуальних поглядів вченого.

Вивчення історичних аспектів науки, певної історичної доби в педагогіці, педагогічної персоналії неможливе без історіографії. Вона допомагає дослідникові дізнатися, показати в певній системі напрацювання науковців з порушеного питання, зрештою, здійснити аналіз та узагальнити наукову літературу з конкретики персоналії або історичного явища чи факту.

Наукове трактування терміна «історіографія» полягає у такому тлумаченні: історія історичної науки в цілому, а також сукупність досліджень, присвячених певній темі чи історичній епосі, або сукупність історичних праць, яким властива внутрішня єдність; наукова дисципліна, яка вивчає історію історичної науки [2]. У сучасній науці під історіографією, читаємо у Н. Гулана, «розуміють сукупність праць, присвячених окремим історичним проблемам або питанням. Історіографічні огляди або довідки є обов'язковою частиною більшості праць з громадянської історії та історії педагогіки. Це зрозуміло: щоб визначити завдання дослідження, необхідно ґрунтовно вивчити, що вже зроблено в науці з того чи того питання, осмислити переваги та недоліки попереднього вивчення. Щоб правильно оцінити стан проблеми в науці, треба не тільки знати погляди, що виникали в ході її вивчення, а й розуміти, чому виникали, змінювалися, боролися між собою різні думки як на цю проблему, так і на минуле в цілому» [1, с. 27].

Історіографія дослідження сукупності науково-педагогічних праць Я.Ф.Чепіги розглядаємо в єдності концептуальних поглядів та особистісних компонентів його як громадського діяча, народного педагога, вченого, психолога та історика в галузі культури й освіти в Україні періоду кінця ХІХ початку ХХ століть. Імена вчених, які вивчали той чи той напрям діяльності Якова Чепіги, однозначно, назавжди посіли вагоме місце в історіографії стосовно однієї видатної історичної постаті.

Про дослідження педагогічних персоналій слушно зауважує академік О.Сухомлинська. Вчена зазначає, що важливість дослідження персоналій «завжди буде одним з провідних напрямів історико-педагогічних досліджень, особливо в переломні часи, коли переглядаються канони і коли саме персоналія, яку ми виймаємо з небуття, і своїм життям, і своїми ідеями підтверджує рух історії, її мінливість, непередбаченість і вразливість» [3, с. 46].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гулан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Н. М. Гулан ; Ін-т пед. АПН України. – К., 2001. – 496 арк. – Бібліогр. : С. 404-486.

2. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / [за ред. Л. Пустовіт]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

3. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 67 с.